

EULALIA SMUGA-FRIES

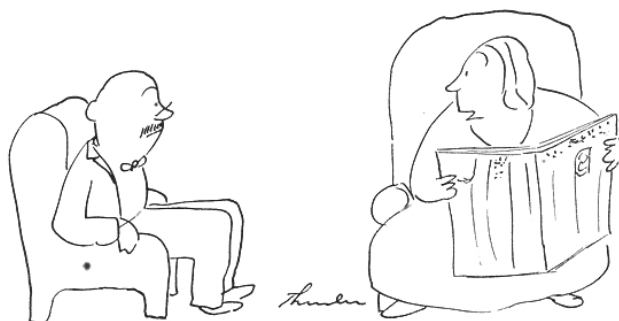
FILOZOFICZNA KONCEPCJA ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW WEDŁUG WALTERA LIPPMANNA

1. WSTĘP

Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (*Corporate Social Responsibility*, CSR) narodziła się, zdaniem historyków, w początkach XIX wieku (CARROLL 2009, s. 1-3), jednak okres jej najintensywniejszego rozwoju rozpoczął się w latach trzydziestych XX wieku i trwa do dzisiaj. Większość tekstów autorstwa Waltera Lippmanna dotyczących tego zagadnienia powstała w latach 1913-1962. Choć nie używał on samego pojęcia (C)SR, to głos zabierany przez tego autora w sprawach nowej ekonomii, strajków, wielkiego biznesu i innych spraw odnoszących się do sfery publicznej nosi znamiona typowej argumentacji obecnej w późniejszych dyskusjach między zwolennikami i przeciwnikami różnych form, jak również samej idei CSR. W dalszej części artykułu przedstawię najistotniejsze powody, dla których stanowisko tego autora można uznać za reprezentatywne dla wczesnych koncepcji (C)SR. Warto mu się przyjrzeć nie tylko dlatego, że jest innowacyjne i wiele pomysłów w nim zawartych wyprzedza swoją epokę, ale również dlatego, że siła oddziaływania autora zarówno na środowisko ówczesnych intelektualistów i polityków, jak i na przeciętnych obywateli była ogromna. Poza tym postać samego Lippmanna również nie była tuzinkowa.

2. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA INTELEKTUALNEJ BIOGRAFII WALTERA LIPPMANNA

Walter Lippmann (1889-1974) był niewątpliwie jednym z bardziej wpływowych amerykańskich dziennikarzy swoich czasów. Świadczy o tym nie tylko przyznanie mu dwukrotnie nagrody Pulitzera (1958, 1962) czy też to, że był współzałożycielem działającego do dziś opiniotwórczego dwutygodnika „The New Republic” o profilu centrolewicowo-liberalnym, ale także fakt, że jego artykuły prasowe i felietony komentowane były przez inne gazety. Znany jest rysunek komiksowy (Rys. 1), autorstwa Jamesa Thurbera, opublikowany w 1971 r. w „New Yorkerze”, który przedstawia parę przeciętnych Amerykanów czytających rano prasę. Mąż, zapytany przez żonę, co spowodowało jego zatroskaną minę, odpowiada, że to Lippmann znów przestraszył go tego ranka. Ten humorystyczny rysunek doskonale ilustruje popularność i wpływowość pisarstwa tego autora.

“Lippmann scares me this morning.”

Rys. 1. Za: STEEL 1980, s. 436.

Lippmann jest również autorem wielu książek, które przez kolejne lata po publikacji były żywo komentowane i budziły wiele emocji w środowisku naukowym i politycznym. Dodatek do „Timesa” zatytułowany *The test of the news* (LIPPMANN, MERZ 1920), napisany wspólnie z Charlesem Merzem w 1917 r., stanowił jeden z pierwszych przykładów krytycznej analizy prasy. Tekst pokazuje, że Lippmann był nie tylko dziennikarzem, ale potrafił na ten zawód i pracę swoich kolegów patrzeć z dużym dystansem, właściwym już dla filozofa polityki. W książce *Liberty and the news* (LIPPMANN 1920) stworzył etos dziennikarski, który wydaje się aktualny do dzisiaj. W kolejnych książkach i artykułach autor ten stawiał niewygodne pytania o warunki obiektywności przekazu prasowego, o niezależność dziennikarzy czy też o rolę państwa w rozpowszechnianiu istotnych dla

opinii publicznej informacji. Jego biografia pełna jest paradoksów. Z jednej strony jako jeden z pierwszych intelektualistów otwarcie zwracał uwagę na mechanizmy manipulacji obecne w prasie. Z drugiej strony sceptycyzm i lęk Lippmanna przed niewyedykowanymi masami sprawił, że on sam w pewnym momencie stał się członkiem politycznego aparatu propagandowego (WELLBORN 1969).

Warto wspomnieć, że zaangażowanie Lippmanna w życie publiczne w Stanach Zjednoczonych było wieloaspektowe. Był doradcą politycznym kolejnych prezydentów. Asystował m.in. przy tworzeniu słynnej mowy prezydenta Wilsona, w której wysunięty został postulat tzw. 14 punktów, będących propozycją programu pokojowego po I wojnie światowej. Głęboka wiara autora w idee i zawodowy idealizm sprawiły, że po tym, jak Stany Zjednoczone nie przystąpiły do Ligi Narodów, nie tylko wycofał się z polityki, ale odebrał ten fakt jako osobistą porażkę i przypłacił to depresją (STEEL 1980). W późniejszym okresie doradzał także prezydentom Rooseveltowi i Johnsonowi. Ten ostatni przyznał mu Prezydencki Medal Wolności. Zaangażowanie Lippmanna w życie polityczne jest przykładem zastosowania poglądu autora, zgodnie z którym teoria musi być połączona z praktyką. Autor, który wykształcenie filozoficzne zdobywał na Harvardzie pod okiem takich filozofów jak Georg Santayana, William James i Graham Wallas, nie tylko pisał o filozofii społeczno-politycznej, ale starał się jej elementy wcielać w życie, w swoich książkach zaś podawał różne przykłady historyczne, żeby lepiej zilustrować swoje tezy. Z tego powodu można mówić o jego filozoficznej koncepcji odpowiedzialności społecznej biznesu. Lippmann był postacią niezwykle barwną i do dzisiaj ocena jego życia budzi wiele kontrowersji. Przykładem może być książka Barrego de Ricciego, w której autor w wyniku pojawienia się zarzutów, że filozofia polityczna Lippmanna propaguje konserwatyzm i monarchizm, podejmuje się uzasadnienia stanowiska, zgodnie z którym poglądy filozoficzne Lippmanna mają przede wszystkim charakter liberalny. Niewątpliwie wkład Lippmanna w rozwój nauk społecznych jest nieoceniony. Specjaliści różnych dziedzin humanistyki uważają go za twórcę fundamentów teoretycznych swoich nauk (GARCIA 2010, s. 1-3). Wydaje się jednak, że istnieją istotne przesłanki do postawienia tezy, że jego twórczość ma przede wszystkim charakter filozoficzny, a jego wkład w inne dziedziny nauki, takie jak socjologia, czy politologia, jest pochodną i rozwinięciem jego poglądów filozoficznych. Poniższe spojrzenie na zagadnienie CSR jest również ujęciem filozoficznym i teoretycznym.

3. EWOLUCJA FILOZOFICZNEGO UJĘCIA CSR NA GRUNCIE AMERYKAŃSKIM

Za jedno z pierwszych naukowych opracowań poświęconych koncepcji CSR uważa się książkę Howarda Bowena *Social responsibilities of the businessman* (CARROLL 2009, s.8), a publikację artykułu Milтона Friedmana pt. *The social responsibility of business is to increase its profits* w „New York Timesie” w 1970 r. uznaje się za początek ery CSR w odróżnieniu od SR (SALAZAR, HUSTED 2009, s. 1). Pojęcie CSR przeszło złożoną transformację pod względem zakresu – od lokalnego odniesienia do udziałowców i menagerów do zasięgu globalnego. Zmiany i przeobrażenia dokonywały się również w znaczeniu tego pojęcia i jego zastosowaniu. Nastąpiło przejście od początkowych haseł społecznej odpowiedzialności do szczegółowych zaleceń z zakresu strategii i zarządzania korporacyjnego. Pierwsze oficjalne pisma poruszające zagadnienia (C)SR zaczęły jednak powstawać w Stanach Zjednoczonych w latach pięćdziesiątych XX wieku (CARROLL 2009, s. 8). Zdaniem Roberta Haya i Eda Graya, naukowców badających zagadnienie CSR, niezwykle istotne w rozwoju tej koncepcji było hasło *trusteeship management* (zarządzania powierniczego), zyskujące na popularności w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku (CARROLL 2009, s. 6). Oddaje ono charakterystyczne dla tej epoki postrzeganie managerów jako pośredników między właścicielami dużych biznesów a społeczeństwem, w tym między pracownikami, klientami i lokalną społecznością. Uważano, że dźwigają oni na swoich barkach odpowiedzialność zarówno za zwiększanie zysków firmowych, jak i za utrzymanie sprawiedliwej równowagi między różnymi, często sprzecznymi żądaniami drugiej strony. Ponieważ nie byli oni postrzegani po prostu jako przedstawiciele czy wysłannicy właścicieli przedsiębiorstw, cieszyli się społecznym zaufaniem. W takim kontekście społeczno-historycznym z coraz większą intensywnością zaczęło pojawiać się hasło społecznych zobowiązań w dużym biznesie. Towarzyszył temu nowy trend polityczny, by korporacje postrzegać w ten sam sposób jak instytucje rządowe, i w związku z tym wymagać od nich tego samego rodzaju odpowiedzialności. Jak zauważa badacz tego zagadnienia Nicholas Eberstadt, nałożono na biznes nowe obowiązki poza zwiększaniem zysków – pojawiły się oczekiwania, by korporacje wypełniały również zobowiązania społeczne (CARROLL 2009, s. 7). Korporacje postrzegano jako centra władzy, w których podejmuje się decyzje dotyczące życia obywateli na różnych płaszczyznach. Działania korporacyjne przestały być tylko sprawą biznesmenów, a zyskały wymiar społeczny.

W 1953 r. Howard Bowen w książce *Social responsibilities of the businessman* podał jedną z pierwszych definicji (C)SR jako „odnoszącego się do zobowiązań biznesmenów do prowadzenia polityki, podejmowania decyzji i postępowania zgodnie z kierunkiem działań, które są pożądane z punktu widzenia celów i wartości naszego społeczeństwa” (cyt. za: CARROLL 2009, s. 9). Postawił on także niezwykle istotne pytanie teoretyczne: „Jakie zobowiązania społeczne biznesmeni mogą rozsądnie na siebie przyjąć?” Przy tym nie tylko problem samych źródeł zobowiązań społecznych ma wymiar etyczno-filozoficzny, ale również uwikłana w tym zakresie jest każda próba dokładnego określenia tych zobowiązań. Przykładem może być artykuł Wima Dubbnika i Lucka Linderkerke (2009) o neokantowskich fundamentach CSR. Autorzy wskazują na brak wystarczającej ilości teoretycznych, a zwłaszcza filozoficznych, rozważań o źródłach i zakresie tego pojęcia. Wskazują też na brak szerokiej debaty nad samą definicją. Jednym z teoretyków, który wskazał na ten problem, był Milton Friedman. W 1970 r. w „New York Timesie” ukazał się jego artykuł pt. *The social responsibility of business is to increase its profits*, w którym zwrócił uwagę na kilka istotnych kwestii. Postawił zasadnicze pytanie: „Co to znaczy, że biznes ma zobowiązania?”. Friedman pytał, kto jest podmiotem tych zobowiązań, ponieważ zobowiązania może przyjąć na siebie jedynie człowiek, korporacja zaś jest sztucznym podmiotem, sztuczną osobą. Autor wskazywał także na sprzeczność wynikającą z nałożenia społecznych zobowiązań na zarząd korporacji, a oczywistym zobowiązaniem do mnożenia zysków, które ma on wobec pracodawców i właścicieli zarazem. Zarząd korporacji, chcąc wypełnić społeczne zobowiązania, wydaje w rzeczywistości pieniądze właścicieli, a nie własne, nie wypełniając w ten sposób swojego najważniejszego obowiązku – pomnażania zysków.

Warto zwrócić uwagę na kilka różnic między wczesnym a nowoczesnym ujęciem CSR. We wczesnym okresie rozwoju tej idei postrzegano menagerów jako powierników i obdarzano ich społecznym zaufaniem, Friedman twierdzi jednak, że są oni zwyczajnie przedstawicielami interesów pracodawcy, i stąd wynikają wspomniane sprzeczności. Artykuł Friedmana uważany jest za moment kluczowy przekształcenia SR w CRS. Widoczne jest to nie tylko w samej zmianie terminologicznej (pojęcie biznesu zastąpiono pojęciem korporacji), ale przede wszystkim w powrocie do idei zysku. Jej sens zmienił się jednak istotnie. Ewoluowała ona od znaczenia, jakie miała w początkach kapitalizmu, do postrzegania zysku przez pryzmat kapitału ludzkiego, od którego wydajności zależą zyski przedsiębiorstwa w dłuższej perspektywie. Nastąpiło odejście od mierzenia zysków jedynie w aspekcie *stricte* finansowym.

Obecnie wskazuje się także na najnowsze ujęcie CSR, z którego punktu widzenia część pytań stawianych jeszcze w XX wieku wydaje się nadal aktualna. Zarówno jednak proponowane rozwiązania, jak i kierunki rozwoju tej dziedziny są obecnie zupełnie inne. Wśród tych pytań, które zdają się nie tracić na aktualności, wskazać można pięć głównych grup zagadnień, które koncentrują się wokół następujących problemów: „Czy przedsiębiorstwo ponosi społeczną odpowiedzialność?”, „Na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu?”, „Dlaczego biznes powinien się angażować w społeczną odpowiedzialność?”, „Wobec kogo przedsiębiorstwo powinno być odpowiedzialne?” oraz „W jaki sposób podejmować społeczną odpowiedzialność i przetrwać na rynku?” (ROK 2012, s. 423). Pytania te stanowią pewną ramę współczesnych dyskusji, obecnie jednak istotną rolę w rozważaniach nad CSR-em odgrywa przede wszystkim nauka o zarządzaniu. Wskazuje na to chociażby jedna z bardziej popularnych definicji społecznej odpowiedzialności biznesu, według której CSR to „proces poznawania i włączania zmieniających się oczekiwań społecznych w strategię zarządzania, a także monitorowania wpływu takiej strategii na konkurencyjność firmy” (ROK 2012, s. 424). Natomiast istotną różnicą między XX-wiecznymi a obecnymi ujęciami CSR jest łączenie koncepcji społecznej odpowiedzialności z teorią interesariuszy, teorią zintegrowanego rozwoju, a także powiązanie CSR-u z instrumentami zarządzania strategicznego (ROK 2012, s. 425).

Warto zauważyć, że współcześnie wskazuje się na trzy podstawowe obszary badawcze CSR. Pierwszy związany jest z próbą opisywania rzeczywistych praktyk przedsiębiorstw w zakresie kształtowania relacji z różnymi interesariuszami, a także poszukiwanie wyjaśnienia i uzasadnienia tych praktyk (ROK 2012, s. 426). Drugi obszar ma wymiar instrumentalny i prognostyczny. Badania prowadzone w tym zakresie koncentrują się na próbach opisanie działań, które mają przynieść określone pożądane skutki. Badania te nie stanowią jedynie opisów, lecz zawierają także elementy projektowania procesów wdrażania rozwiązań. Wiąże się to m.in. ze stawianiem prognoz na podstawie analiz i badań trendów (ROK 2012, s. 426). Trzeci, najciekawszy z filozoficznego punktu widzenia obszar związany jest z normatywną funkcją CSR-u. Badania w tym zakresie dotyczą głównie takich kwestii, jak pytanie o cele i wartości, do jakich powinno się dążyć w biznesie. Obejmują one takie zagadnienia jak dobro wspólne, zrównoważony rozwój, czy zmniejszenie poziomu biedy i wykluczenia społecznego. Oprócz niezbędnego do prowadzenia badań z tego obszaru zaplecza teoretycznego ich wyniki mają często istotne znaczenie praktyczne. Mogą na przykład prowadzić do strategicznej reorientacji danego przedsiębiorstwa (ROK 2012, s. 426).

4. DWA ŹRÓDŁA FILOZOFICZNEJ KONCEPCJI ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW W TWÓRCZOŚCI WALTERA LIPPMANNA

W twórczości Waltera Lippmanna wskazać można dwa ujęcia zagadnienia społecznej odpowiedzialności w biznesie. Z jednej strony należy wspomnieć koncepcję ekonomii społecznej, z drugiej zaś filozofię publiczną. Pierwszą odnaleźć można we wczesnych pismach autora, m.in. w jego licznych artykułach prasowych komentujących bieżące wydarzenia oraz w książce *Drift and Mastery* z 1914 r. Druga koncepcja wyłania się m.in. z jego najbardziej rozpoznawalnego dzieła – *Public Philosophy* z 1956 r.

4.1. EKONOMIA SPOŁECZNA

Lippmann krytykował współczesne teorie demokracji, które jego zdaniem charakteryzowało ujmowanie problemów z lokalnej perspektywy (GOODWIN 1995, s. 319). Uważał, że były one odpowiednie jedynie dla homogenicznego społeczeństwa XIX wieku (LIPPMANN 1956, s. 85), tymczasem zaś, aby ująć współczesne dynamicznie zmieniające się społeczeństwo, potrzebna jest perspektywa globalna. Autor sprzeciwiał się przekonaniu, zgodnie z którym głównym motywem działań człowieka jest interes własny. Konsekwentnie Lippmann uważał, że opieranie teorii społecznych, a zwłaszcza ekonomicznych na motywie dążenia do korzyści własnych jest nie tylko anachroniczne, lecz wręcz nieproduktywne i niczego nie wyjaśnia (LIPPMANN 1956, s. 85). Zdaniem autora od czasów rewolucji przemysłowej w społeczeństwie amerykańskim i europejskim zaczęły następować istotne zmiany (LIPPMANN 1956, s. 86). Powstała klasa robotnicza, która z czasem stawała się coraz bardziej świadoma swojej roli, pozycji, a przede wszystkim swoich praw. Stopniowa emancypacja kobiet i zróżnicowanie między obywatelami aktywnie uczestniczącymi w życiu publicznym, zwiększająca się rola opiniotwórcza prasy – wszystko to raz na zawsze zmieniło strukturę tych społeczeństw. Problem polegał, zdaniem Lippmanna, głównie na tym, że ani teorie społeczne, ani różnego rodzaju instytucje demokratyczne, w tym Kościoł, uniwersytety i administracja publiczna, nie podążały za tymi zmianami, nie odzwierciedlały one ani potrzeb, ani kondycji nowego społeczeństwa.

Inspiracją dla poglądów Lippmanna, że zmiany technologiczne nieubłaganie zmieniają strukturę społeczeństwa, podczas gdy instytucjonalna „nadbudowa” nie jest w stanie za tymi zmianami nadążyć, mogła być książka Grahama Wallasa *Great Society* (1914). Lippmann niewątpliwie czytał wszelkie nowości wydaw-

nicze (STEEL 1980), a w swoich pismach wskazywał właśnie na tę pozycję (LIPPMANN 1956). W książce *Great Society* (1914) odnaleźć można m.in. myśl, że technologia stworzyła nowe, bardziej złożone społeczeństwo globalne, w którym problemy społeczne, w tym ekonomiczne, nie mogą być rozwiązywane z regionalnego, lokalnego punktu widzenia. Wallas był jednym z tych teoretyków, którzy do nauki o społeczeństwie wprowadzili elementy psychologii, sprzeciwiając się w ten sposób przekonaniu, że ludzie działają wyłącznie racjonalnie, na podstawie chłodnego rachowania zysków i strat. Nie wspominając o zachowaniach zbiorowych (WALLAS 1914), które rządzą się zupełnie innymi prawami. Jest to wątek, który w zmienionej formie pojawił się w książce Lippmanna *Drift and mastery* (1914).

Podobnie jak Wallas, Lippmann uważał, że interes własny nie może być uniwersalnym wytłumaczeniem ludzkiego zachowania. Nawet w biznesie chęć zysku mogła być jedynie motorem działań wczesnych kapitalistów, ale „zupełnie nie sprawdza się jako metoda realizacji obietnic” (LIPPMANN 1914, s. 32) wielkiego biznesu. Lippmann zauważa, że motywem przewodnim zachowań biznesowych nie może być zwykła chęć maksymalizacji zysków (GOODWIN 1995, s. 319). Chociaż w książce *Drift and mastery* autor wiele razy podkreśla, że na pewno istnieją inne motywy postępowania w biznesie, czytelnik nie uzyskuje dokładnej odpowiedzi na pytanie, czym dokładnie miałyby one być. Autor wskazuje także na potrzebę stworzenia teorii społecznej, która uwzględniałaby złożoność ludzkich zachowań. Zdaniem Goodwina w tym okresie swojej twórczości Lippmann zaczął postrzegać ekonomię jako jedną z najważniejszych nauk społecznych, „ponieważ zajmowała się najistotniejszymi na świecie pytaniami o przemysł, organizację pracy, ochronę konsumenta, przedsiębiorstwa publiczne i ogólniej o ludzki dobrobyt” (GOODWIN 1995, s. 322).

Goodwin zauważa też, że przekonanie Lippmanna o potrzebie stworzenia ekonomii społecznej, która uwzględniałaby nie tylko ekonomiczne motywy postępowania, ale także brałaby pod uwagę zmiany zachodzące w społeczeństwie, może mieć związek z teoriami głoszonymi przez Thorsteina Veblena. Autor *The Theory of the Leisure Class (Teoria klasy próżniaczej)*, sprzeciwiając się neoklasycystycznym teoriom, które uważał za nieadekwatne i nieoddające dynamicznych zmian zachodzących w społeczeństwie, sformułował tezy ekonomii darwinistycznej. Według niej zachowania ekonomiczne nie tylko podlegają ewolucji, ale należy je rozpatrywać ze społecznego punktu widzenia, a żadne wewnętrzne motywy zachowań indywidualnych nie mogą być postrzegane jako podstawa do jakiegokolwiek teorii ekonomii społecznej. Uważał on, że zachowania ekonomiczne są uwarunkowane społecznie (VEBLEN 1971). Tak samo jak Wallas odrzucał tezę, że

zachowania ludzkie są zawsze racjonalne i oparte na chłodnej kalkulacji zysków i strat. Veblen uważał, że nie ma uniwersalnych praw ekonomicznych, ponieważ teorie powinny uwzględniać dynamikę zachowań ludzkich i zmian społecznych. Według niego motorem przemian cywilizacji ludzkiej była technologia, a zmiany społeczne i kulturowe przez nią wywoływane powinny być uwzględniane przez teorie ekonomiczne. Veblen krytykował także neoklasyczne teorie ekonomiczne z innego punktu widzenia. Uważał, że nie są one wystarczająco naukowe, gdyż nie uwzględniają dynamiki zmian (szeroko pojętych), a proponują jedynie statyczny, czyli – zdaniem autora – nierealny i niewiarygodny obraz. Lippmann wyrażał podobne wątpliwości: „niewielu ekonomistów pamięta, że ich rozumowanie oparte jest na nierealistycznym obrazie człowieka i przemysłu. Kiedy opracowują szczegóły swoich teorii, wielką trudność sprawia im przypomnienie sobie faktu, że mówią o świecie wymyślonym, świecie, który jest spełnieniem ich mrzonek i poddaje się ich logice” (1914, s. 320). Stanowisko to wyraża głębsze przekonanie Lippmanna obecne w wielu jego pismach, że teoria nie może być zbyt oddzielona od praktyki, a tylko stopień uogólnienia powoduje, że dana idea ma charakter teoretyczny.

Zdaniem Goodwina Lippmann jednak wyprzedzał w tym aspekcie swoją epokę. Jego krytyka była głębsza. Uważał on, że problem z naukami społecznymi, do których zaliczał ekonomię, polega na tym, że zbyt długo opierały się na analogiach zaczerpniętych z innych dziedzin. Opierały się na fizyce, odwołując się do teorii Newtona, czy na ewolucjonizmie, mającym swoje źródła w biologii (GOODWIN 1995, s. 323). W ten sposób zachowania społeczne przedstawiane były albo z punktu widzenia zachowań zwierząt, albo molekuł. Autor uważał, że ludzie zachowują się w sposób, który nie ma analogii w żadnej z tych nauk. Widział natomiast potrzebę stworzenia niezależnej nauki społecznej opisującej zachowania społeczne człowieka, oczywiście również nieopierającej się na prostej generalizacji zachowań indywidualnych (HOLLINGER 1977, s. 467). Między innymi z tych powodów odrzucał przekonanie, że to interes własny człowieka jest głównym motywem ekonomicznych zachowań w społeczeństwie.

Istotnym elementem ekonomii społecznej był wieki biznes. Lippman również poświęcił mu sporo miejsca w swoich wczesnych pismach (lata 1914-1950). Jego krytyka instytucji dotyczyła także instytucji finansowych, w tym przedsiębiorstw działających na wielką skalę. Uważał on, że nigdy nie było powszechnej zgody na system kapitalistyczny, czego dowodzą liczne protesty i próby zwalczania go. Zwłaszcza dlatego nie można uznawać systemu kapitalistycznego za zgodny z naturą człowieka (za WELLBORN 1969, s. 393). Lippmann twierdził, że władza, którą mają korporacje, nie ma żadnych źródeł legitymizacji i odwoływanie się

w tym celu do natury człowieka jest zupełnie nieuzasadnione. Jedynym źródłem nie władzy, ale zobowiązań jest fakt, że kapitał w wielkim biznesie nie jest dostarczany przez tych, którzy nim zarządzają, lecz przez społeczeństwo. Wielcy biznesmeni są jedynie powiernikami tego kapitału i właśnie dlatego należy na nich nałożyć podobne obowiązki i odpowiedzialność identyczną jak na członków innych instytucji publicznych (za WELLBORN 1969, s. 393).

Ten pogląd Lippmanna jest typowym przykładem charakteryzującym wczesny okres rozwoju koncepcji (C)SR. Jego zdaniem nastąpiły czasy, w których wielcy biznesmeni będą oceniani według tych samych standardów, co służba cywilna. Jest to epoka, w której tworzy się nowe standardy moralne w biznesie, a biznesmeni zostają zobowiązani wobec społeczeństwa do postępowania nie tyle przynoszącego zyski, co uwzględniającego także racje społeczne. Lippmann zwracał uwagę na to, że w przypadku wielkiego biznesu nie można traktować go jako czegoś zupełnie niezależnego, jako prywatną sprawę przedsiębiorców, gdyż jego powiązania i wpływ na gospodarkę amerykańską jest zbyt duży (za WELLBORN 1969, s. 396). Z kolei skutki decyzji podejmowanych przez przedsiębiorców mają wpływ na różne aspekty życia obywateli.

Wielką nadzieję natomiast Lippmann pokładał w menadżerach, widząc w nich powierników interesów społecznych, a nie po prostu przedstawicieli przedsiębiorców. Zupełnie nie dostrzegął problemu, o którym pisał Friedman. Wręcz przeciwnie, uważał menadżerów za klasę wykształconą i posługującą się metodami naukowymi w biznesie. Dlatego łatwiej mieli zrozumieć konieczność nałożenia na biznesmenów zobowiązań społecznych, a ich decyzje i działania powinny być oceniane według tych samych standardów, co decyzje i działania urzędników państwowych.

4.2. OD FILOZOFII PRAWA NATURALNEGO DO FILOZOFII PUBLICZNEJ

Inne ujęcie (C)SR odnaleźć można w późnych pismach Waltera Lippmanna, przede wszystkim we wspomnianej już książce *The public philosophy* (1956). W swoich rozważaniach na temat słabej kondycji współczesnej demokracji autor wysuwa tezę, że każde społeczeństwo potrzebuje wspólnego fundamentu, jednego kryterium prawdy i fałszu, powszechnych reguł, które zawierają niepisane prawa i zasady będące warunkiem dobrego życia. Przed rewolucją przemysłową takiego wspólnego racjonalnego porządku dostarczała filozofia prawa naturalnego. Zmiany w społeczeństwie, które w wyniku rewolucji przemysłowej nie było już homogeniczne, sprawiły jednak, że nie była ona wystarczająca. Przestała oferować rozwiązania dla nowopowstałych problemów. Filozofia prawa naturalnego

została odrzucona jako niepraktyczna, a wręcz niepotrzebna. Wobec rodzącego się pluralizmu poglądów i postaw wydawała się nieadekwatna. Według Lippmanna jednak bardziej zróżnicowane społeczeństwo, ze względu na heterogeniczność postaw i poglądów, tym bardziej zdaje się potrzebować wspólnego punktu odniesienia, powszechnego racjonalnego porządku (LIPPMANN 1956, s. 85). Filozofia publiczna miała być odpowiedzią na tę potrzebę.

Lippmann zwraca uwagę na fakt, że do momentu, kiedy suwerenność państwa nie jest w żaden sposób zagrożona, potrzeba wspólnego kryterium prawdy i fałszu, wspólnego racjonalnego porządku nie jest oczywista (LIPPMANN 1956, s. 86). Refleksje teoretyczne autora związane są z jego sprzeciwem wobec polityki neutralności państwa. Problem ten uwidocznił się, gdy w Europie wybuchła II wojna światowa. Stany Zjednoczone, ze względu na wielonarodowe pochodzenie swoich obywateli, przez długi czas nie zajmowały oficjalnego stanowiska w tej sprawie. Paradoxy wynikające z takiej postawy Lippmann pokazuje już w książce *Public opinion* (1922). Dla przeciętnego obywatela informacja prasowa w stylu „rozpoczęła się wojna między Polską a Niemcami” jest niewystarczająca. Neutralność może prowadzić nie tylko do dezinformacji, ale może także spowodować niemoc działania. Dopóki suwerenność i bezpieczeństwo nie są zagrożone, konkluduje autor, pozornie można sobie pozwolić na neutralność. Społeczeństwo jednak powinno wiedzieć, co jest prawdą, a co kłamstwem, co jest dobre, a co nie. Lippmann twierdził, że wobec zła, za jakie uważał działania wojenne Niemców nazistowskich w Europie, państwo nie może pozostać neutralne, a więc – zdaniem autora – obojętne. Jak pokazała historia, neutralność okazała się niemożliwa do utrzymania po ataku na Pearl Harbour. Stany Zjednoczone błyskawicznie musiały zająć stanowisko. Podając ten przykład, Lippmann wskazuje na dwie kwestie: z jednej strony dowodzi tezy, że samo istnienie filozofii publicznej jest konieczne, a z drugiej ukazuje jej istotną cechę. Powinna ona mieć wymiar praktyczny, a w konkretnych sytuacjach powinna dawać narzędzia, które umożliwią skuteczne podejmowanie decyzji i działanie. Chociaż nie oferuje gotowych rozwiązań, jej praktyczny wymiar objawia się poprzez możliwość zastosowania do najważniejszych kwestii życia publicznego.

4.3. PRAWO WŁASNOŚCI WEDŁUG LIPPMANNA

Lippman zwraca się do czytelnika *The public philosophy* następująco: „zatem przeprowadźmy test poprzez zastosowanie filozofii publicznej do kilku istotnych tematów naszego życia publicznego” (LIPPMANN 1956, s. 90-94). Na liście owych kluczowych problemów na pierwszej pozycji znalazło się prawo własności.

Przedstawiając szczegółowo to zagadnienie, Lippmann odwołuje się do filozofii Williama Blackstone'a (1956, s. 90). W jego najważniejszym dziele *Commentaries on the Laws of England* z 1766 r. jedna z ksiąg poświęcona jest własności. Czytamy tam, że „ogólnie nie ma niczego, co tak działałoby na wyobraźnię i angażowałoby tyle namiętności wśród ludzkości, jak prawo własności czy też wyłączne i despotyczne panowanie, do którego człowiek rości sobie prawo i egzekwuje go, nad zewnętrznymi przedmiotami tego świata z całkowitym wykluczeniem praw jakiegokolwiek innej jednostki we wszechświecie. Niewielu jednak zadaje sobie trud zastanowienia się nad pochodzeniem i fundamentami tego prawa” (BLACKSTONE 1766, s. 3). Prawo własności jest trzecim, obok bezpieczeństwa i wolności, fundamentalnym prawem każdej jednostki. Lippmann za Blackstonem powtarza, że jako jednostki racjonalne powinniśmy zbadać źródło tego prawa. Zasadniczą kwestią, która wyłania się z tych rozważań, jest powiązanie prawa do własności z obowiązkami z niego wynikającymi.

Lippmann rozwija ten wątek wprowadzając specyficzną koncepcję społeczeństwa jako obecnego, przeszłego i przyszłego pokolenia (Lippmann 1956, s. 3-38). Zdaniem autora jednostka nie ma absolutnego prawa do własności, ale ma go społeczeństwo, ludzkość. Prawny właściciel ma jedynie ograniczone, w sensie czasowym, ale i moralnym, prawo własności. Nie jest to prawo absolutne, a zatem na przykład kwestię dziedziczenia musiano uregulować za pomocą przepisów (czyli prawa stanowionego). Prawo własności nie jest ani „wyłącznym, ani despotycznym panowaniem”. Z samych definicji własności i społeczeństwa wynika powiązanie prawa własności z obowiązkami. Ponieważ jako obecne pokolenie mamy jedynie ograniczone prawo do korzystania z własności, a jednocześnie musimy pamiętać, że mamy moralne zobowiązania wobec przeszłych pokoleń, które nie zmarnowały powierzonych im dóbr, oraz wobec pokoleń przyszłych, by nie zaprzepaścić tego, co dostaliśmy, to powiązanie obowiązków z własnością musi, zdaniem autora, wydawać się każdej racjonalnej jednostce oczywiste. Własność prywatna jest zatem systemem praw i obowiązków. Autor ilustruje tę zależność za pomocą przykładu eksploatacji złóż naturalnych (LIPPMANN 1956, s. 95). Jako obecne pokolenie nie mamy prawa do bezmyślnej grabieży złóż naturalnych, musimy, a wręcz jest to naszym obowiązkiem, działać tak, żeby korzystać z nich rozsądnie i oszczędnie.

Nadrzędnym celem każdego społeczeństwa jest dobre życie, a od tego także zależy szczęście jednostki. Na racjonalny porządek składają się warunki, jakie muszą być spełnione, aby możliwe było dobre życie publiczne. Filozofia publiczna, m.in. poprzez starannie pielęgnowaną tradycję, przekazuje kolejnym pokoleniom istotne informacje na temat dobrego życia: czym ono jest, co trzeba

spełnić, żeby było ono możliwe, co może mu zagrażać. Zobowiązania moralne, jakie niosą ze sobą różne aspekty życia społecznego, w tym także aspekt ekonomiczny, są ściśle związane, a wręcz wynikają z definicji społeczeństwa (LIPPMANN 1956, s. 103-106). Społeczeństwo jest przez autora definiowane jako obecne, przeszłe i przyszłe pokolenia, które mają wobec siebie zobowiązania, również te w wymiarze ekonomicznym, jak na przykład to, żeby nie pozostawiać przyszłym pokoleniom długów lub żeby nie roztrwonić bogactwa przekazanego przez przodków. Każde działanie dotyczące sfery publicznej, a mające wpływ na ludzkość, na społeczeństwo, wiąże się w sposób nieunikniony ze społeczną odpowiedzialnością. Każda własność pociąga za sobą społeczne zobowiązania. W ten sposób Lippmann wywodzi pojęcie SR z definicji społeczeństwa. Jak zaznaczał w swoich wcześniejszych pismach, ekonomia jest istotnym, jeśli nie najważniejszym aspektem życia społecznego, a wielki biznes powinien nie tylko ponosić odpowiedzialność przed całym społeczeństwem, ale obracając kapitałem, czyli specyficzną formą własności, ma zobowiązania wobec przyszłych pokoleń. Tak prezentują się dwa różne ujęcia CSR w pismach Lippmanna.

5. ZAKOŃCZENIE

Rozważania Lippmanna dotyczące społecznej odpowiedzialności zarówno w ujęciu ekonomii społecznej, jak i te obecne w dziele *The public philosophy* (1956) z jednej strony prezentują cechy typowe dla swojej epoki, z drugiej oferują rozwiązania innowacyjne. Przykładem pierwszego ujęcia jest chociażby postrzeganie menedżerów jako pośredników między właścicielami przedsiębiorstw a pozostałymi członkami społeczeństwa czy nakładanie na działania biznesowe identycznej odpowiedzialności jak na działania pracowników służb cywilnych czy administracji. Z kolei przykładem propozycji innowacyjnych są sugestie autora dotyczące potrzeby rozwinięcia ekonomii społecznej jako osobnej nauki społecznej, jak również wskazanie na potrzebę stworzenia niezależnych od innych nauk teorii społecznych. Niezwykle interesujące i nowatorskie wydaje się pokazanie zależności między odpowiedzialnością społeczną a definicją społeczeństwa. Niewątpliwie lektura pism tego autora nie pozostawia czytelnika obojętnym wobec uwag i propozycji w nich zawartych.

REFERENCJE

- BLACKSTONE William (1766), *Commentaries on the Laws of England*, księga II, Oxford: Clarendon Press.
- CARROLL Archie (2009), *A history of Corporate Social Responsibility*, [w:] A. CRANE, D. MATTEN, A. MCWILLIAMS, J. MOON, D. SIEGEL D. (red.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*, Oxford, Oxford Handbooks Online, <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199211593.001.0001/oxfordhb-9780199211593>- dostęp 29.04. 2013.
- DUBBINK Wim, VAN LIEDEKERKE Luc (2009), *A Neo-Kantian Foundation of Corporate Social Responsibility*, "Theory of Moral Practice", vol. 12 nr 2, s. 117-136.
- FRIEDMAN Milton (1970), *The social responsibility of business is to increase its profits*, „New York Times Magazine” z 13 września, s. 122-126.
- GARCIA Cezar (2010), *Rethinking Walter Lippmann's legacy in the history of public relations*, „PRism Journal” nr 7 (1), s. 1-10.
- GASPARSKI Wojciech (red.) (2012), *Biznes, Etyka, Odpowiedzialność*, Warszawa: Wydawnictwo Profesjonalne PWN.
- GOODWIN Craufurd (1995), *The Promise of Expertise: Walter Lippmann and the Policy Sciences*, „Policy Sciences”, vol. 28, nr 4, s. 317-345.
- HOLLINGER David (1977), *Science and Anarchy: Walter Lippmann's Drift and Mastery*, „American Quarterly”, nr 29 (5), s. 463-475.
- LIPPMANN Walter, MERZ Charles (1920), *A Test of the News*, „The New Republic” nr 23, s. 1-42.
- LIPPMANN Walter, (1914), *Drift and mastery*, New York: Henry Holt and Company.
- LIPPMANN Walter, (1920), *Liberty and the News*, New York: Harcourt, Brace and Howe.
- LIPPMANN Walter (1922), *Public Opinion*, New York: Harcourt, Brace and Co.
- LIPPMANN, Walter (1956), *The public philosophy*, New York: The New American Library.
- RICCIO Barry (1994), *Walter Lippmann: Odyssey of a Liberal*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- ROK Bolesław (2012), *Społeczna odpowiedzialność biznesu*, [w:] W. GASPARSKI (red.), *Biznes, etyka, odpowiedzialność*, Warszawa: Wydawnictwo Profesjonalne PWN.
- SALAZAR Jose, HUSTED Bryan (2009), *Principals and Agents Principals and Agents*, [w:] A. CRANE, D. MATTEN, A. MCWILLIAMS, J. MOON, D. SIEGEL (red.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*, Oxford, Oxford Handbooks Online, <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199211593.001.0001/oxfordhb-9780199211593> (dostęp 29.04. 2013).
- STEEL Ronald (1980), *Walter Lippmann and the American Century*, New York: Basic Books.
- VEBLEN Thorstein (1971), *Teoria klasy próżniaczej*, tł. Janina i Krzysztof Zagórscy, wstęp Janusz Górski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- WALLAS Graham (1914), *The Great Society*, New York: The Macmillan Company.
- WELLBORN Charles (1969), *Twentieth century pilgrimage*, Baton Rouge, MASS: Louisiana State University Press.

FILOZOFICZNA KONCEPCJA
ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW
WEDŁUG WALTERA LIPPMANNA

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę pokazania zagadnienia społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw z filozoficznej perspektywy obecnej w pismach Waltera Lippmanna. Krótko omówione zostały istotne w tym kontekście elementy biografii autora powiązane z jego twórczością. Następnie przed-

stawione zostało samo pojęcie społecznej odpowiedzialności i jego ewolucja w okresie, w którym powstawały pisma Lippmanna, z naciskiem na amerykański kontekst kulturowo-historyczny. W kolejnej części pokazane zostały dwa różne ujęcia problematyki charakterystycznej dla opisywanego zagadnienia, które odnaleźć można w pismach autora. Pierwsze odnosi się do postulowanej przez autora teorii ekonomii społecznej, drugie powiązane jest ze specyficznym sposobem definiowania społeczeństwa. Wskazane zostały także źródła potencjalnych inspiracji we współczesnych Lippmannowi teoriach ekonomicznych, filozoficznych i społecznych. Niektóre propozycje autora są typowe dla epoki, inne zdają się nosić znamiona innowacyjności.

PHILOSOPHICAL CONCEPTION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE WRITINGS OF WALTER LIPPMANN

S u m m a r y

The article is an attempt to indicate philosophical aspects of the concept of social responsibility which can be found in the writings of Walter Lippmann. There is a short overview of relevant elements of the author's biography in connection with his philosophical works. Then, the term social responsibility and its evolution in the period when Lippmann's works were written is described with the emphasis on the cultural and historical background. In the next part, two approaches to the concept of social responsibility in business, which can be found in Lippmann's works, are presented. The first one refers to the theory of social economy put forward by the author. The other one is related to a specific definition of the society. Social, philosophical and economic theories which were contemporary for the author and which could have potentially underpinned his ideas are indicated as well. Some solutions and proposals suggested by Lippmann are typical of the discussed era whereas others seem to be innovative.

Summarised by Eulalia Smuga-Fries

Słowa kluczowe: społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw i biznesu, filozofia Waltera Lippmanna, ekonomia społeczna, amerykańska myśl ekonomiczna.

Key words: (corporate) social responsibility, (C)SR, Walter Lippmann's philosophy, social economics, American economic theories.

Information about Author: EULALIA SMUGA-FRIES, MA—PhD student at the Faculty of Philosophy, John Paul II Catholic University of Lublin; address for correspondence—e-mail: eulalias@wp.pl